

ствано першу українську приватну дівочу школу імені Т.Г. Шевченка, є велика заслуга жіночих громадських об'єднань.

Ще наприкінці минулого століття Н. Кобринська проникливе передбачала, що соціалізм без жіноцтва приведе до подвійного навантаження, до праці і вдома, і поза ним. Вона з подивом писала про жіночі рухи в Америці та у Великій Британії. В Україні суспільні погляди Н. Кобринської довго залишались невідомими.

Важливе значення для розуміння національного менталітету українця має одна особливість української родини: становище в ній жінки, зокрема жінки-матері. Саме завдяки їй українська родина зберігає традиції прийняття та осмислення світу, настанови до зовнішніх і внутрішніх змін. Сутність материнства і зміст політичної програми жіночого руху міжвоєнного періоду зображає заклик М. Рудницької: „Будьмо громадянками в чотирьох стінах нашої хати, будьмо матерями в суспільному житті”<sup>5</sup>. Цей заклик залишається актуальним й на сьогодні.

Український фольклор дуже часто зображує ситуацію, в якій жінка домінує над чоловіком, а чоловік поважає її за „ледачість” – виходить, що чоловіки підсвідомо бажають бачити такими своїх жінок.

Українська жінка активна у громадському житті, часом вражає своєю мужністю порівняно з чоловіками. Невипадково Іван Франко назвав Лесю Українку „єдиним мужчиною в нашій літературі”<sup>6</sup>. Надзвичайно шанобливим було відношення І. Франка до жінки і розуміння її ролі у народженні української держави.

Саме до жінки-матері звернена глибока любов її дітей впродовж усього їхнього життя. Україна найчастіше виступає під цим символом: „Україна-мати”, „ненька-Україна”, що вражає характер патріотизму як відданість дітей матері. У релігійному житті більш поширений культ Богоматері, ніж Христа. Ці факти пояснюють „матріархальний” характер української родини, практично вся ефективна влада належить матері, яка, до того ж, повністю бере на себе виховання дітей. Це частково формує концепцію „української вдачі”, що ґрунтується на індивідуалізмі наших життєзбудувальників, відносно байдужістю їх до загальнодержавних інтересів.

Соломія Павличко проаналізувала стан жінок в Україні на початку ХХ ст., використавши документальні та газетні матеріали. Наголошувала на тому, що громадські діячі обіцяють в пресі: „можемо змозі йти назустріч потребам українського жіноцтва, що може бути позитивною культурною діяльністю, але через своє безправ'я і несвідомість занедбане і от кинуте в найтемніший куток життя”. А коли справа доходить до реальних дій, то політики-чоловіки стають безпомічними. Відповідно до Конституції Австрії, про що наголошував І. Франко, жінки були позбавлені виборчого права. Українські жінки Наддніпрянської України лише в 1914 році отримали паспорти, а до цього часу були безправним майном чоловіка.

Отже, на підставі історичних матеріалів і теоретичних розробок можна зробити висновок, що жінка відіграє важливу роль в процесі формування національної свідомості, ставлення українців до влади, до ідеї рівності. Жінка має особливий статус у структурі українського родинного життя, тому варто робити візію чоловічим засадам формування суспільних відносин та ролей в сучасному українському суспільстві.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Н.В. Тендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку тендерних студій в Україні // Український історичний журнал. – 2001. – №1. – С.30; 2. Боротьба за охорону жінок і дітей // Діло: Жіночий вісник. – 1922. – 16 вересня – С.6; 3. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. - Вінніпег, 1956. – С.153; 4. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. - Вінніпег, 1956. – С.157; 5. Блажкевич І. Дещо про виховання національних почуттів // Практичний календар-порадник „Жіночої долі” для українського жіноцтва, 1931. - Коломия, 1930. – С.6; 6. Цимбалістий Б. Родина і душа народу // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992 – С. 85; 7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Моногр.- 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – С.156.; 8. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В.Д. Гончаренка. – 3-те вид., перероб. Уклад. В.Д. Гончаренко, О.Д. Святоцький. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. – С.287.

О.А. Колястрок

#### РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

Однією з прикметних ознак української історіографії на сучасному етапі є виокремлення змістовної галузі історичних знань, яку можна назвати «радянїка» або «радянїстика».

Дистанціювавшись не тільки в часі (радянська історія належить уже минулому: громадянської зрілості досягло покоління, сформоване демократичною дійсністю), але й методологічно («марксизм-ленінізм» втратив свій «святцевий» монополізм), радянська історія стала усвідомлюватись і осмислюватись у дослідницьких візіях як окрема історико-культурна реальність. У минуле відходять оціночно-політологічні рефлексії перших років національної незалежності, значним чином подолано «чорно-білу плямистість» історичної картини, хоча й набуто нових історичних міфів (без яких, втім, неможлива жодна історична свідомість). З іншого боку, радянське минуле й далі присутнє у пам'яті й менталітеті старшого і середнього поколінь громадян України, його «цінності» й «мораль» стійкими вкрапленнями дисонують так і не сформовану до кінця державно-національну цілісність чи принаймні суспільну гармонію. Відкинути (перегорнути, як сторінку прочитаної книги) радянське минуле неможливо, не знати його і не осмислювати його уроки нерозумно і навіть злочинно у моральному сенсі перед прийдешніми поколіннями.

У сучасному вітчизняному історіописанні змінюються наукові пріоритети, методології та методики історичного дослідження, істотно розширюється коло зацікавлення. Серед нових предметів вивчення – повсякдення радянської людини<sup>1</sup>. Нині все частіше у вчених виникає потреба для з'ясування справжніх реалій радянського минулого звернутися не до офіційної історії, а до її несправедливо затіненої та відкинутої (як казали, банальної) сторони – щоденності. Розвиток радянської історії справді був визначений ідеологією більшовиків, їх політичними й економічними програмами і планами, але соціальне життя унормовувалося не лише цими чинниками, а й зворотними реакціями людей з їх власними, роками (а то й століттями) виробленими ціннісними і моральними орієнтирами. «Якщо ми вивчаємо історію з точки зору діяльності людей, нам неможливо обійтися без вивчення психологічних передумов їх поведінки», – твердить Ю. Лотман<sup>2</sup>.

У перші роки радянської влади в Україні розорена війнами (світовою і громадянською), деморалізована крахом національної революції, позбавлена можливості обстоювати свої ідеали і реалізувати свої знання, соціально знівельована інтелігенція (у переважній більшості) на особистісному рівні зберігала гідність, поборюючи труднощі і приниження.

18 лютого 1922 р. нарком освіти Г.І. Гринько звернувся до наркома земельних справ Дагестанської автономної республіки з проханням: «...ВУКСУ просить відпустити для вчених України (8 тис.) і їх сімей продукти: оселедці – 24 тис. пуд., сир – 24 тис. пуд., масло – 24 тис. пуд., горіхи – 24 тис. пуд., свіжі фрукти – 40 тис. пуд., фрукти консервовані – 46 тис. пуд., вино – 80 тис. пляшок<sup>3</sup>.

Майже 100 учених Харківського технічного університету та 190 професорів і викладачів Медичного інституту водночас (січень-лютий 1922 р.) зверталися до Комітету сприяння вченим: «Ми не отримували жалування за грудень 1921 р., січень і половину лютого 1922 р. При тій стрімкій швидкості, з якою відбувається падіння вартості паперового карбованця, затримка жалування навіть на кілька днів тягне великі збитки для отримувача. Затримка на два місяці по суті анулює зарплату. ...недбалість у видачі академпайків має надзвичайні розміри (неповно, невчасно) ...стояти в чергах, трата часу; нести по кілька пудів не всякий професор зможе... менш за все має право називатися «академічним» – до нього входять найгрубіші життєві припаси: житнє борошно низької якості, брудне пшоно, крупна сіль, негодяще мило, мокрий цукор... проблема обмундирування – належало отримати 280 комплектів, але нічого не дали»<sup>4</sup>.

Киянка Н.Д. Полонська-Василенко згадувала: «На власному прикладі хочу показати, чим було тодішнє життя. Я була цілком самотня і винаймала три кімнатки в помешканні відомого богослова, колишнього професора університету св. Володимира та Жіночих курсів, П.Я. Світлова. Холод у помешканні був такий, що коли я на початку 1920 р. захворіла на висипний тиф і мене відвідав старий наш приятель, проф. В.В. Виноградов, і хотів дати якихось ліків, то виявилось, що в кімнаті замерзла вода. Він одверто сказав, як стоїть справа зо мною, і додав: до лікарні перевезти неможливо, та й нема рації: буде ще гірше. Лікувати не можна. Все буде залежати від відпорності організму і... від волі до життя. Я видужала. Але влітку знову захворіла — вже на черевний тиф, який дав для студентів навчальний матеріал спеціального роду: проф. Пунін (я лежала в університетській клініці) казав, що моя затяжна хвороба показова для життя наших науковців, які поставлені в такі умови, що їх організм не в стані ставити спротив хворобі. Слід сказати, що в клініці я була оточена зворушливою увагою медичного персоналу, але утримання в клініці було жахливе: тифозні діставали гороховий суп і чорний глевкий хліб. Все треба було купувати. Коли я повернулася додому в супроводі порад лікарів дбати про себе і про своє харчування, в першу суботу в мене було зреквізовано все, що я мала. Залишили мені по парі білизни. То було “изъятие излишков”, яке виконували “робітничі бригади” в т. зв. “суботники”. Пригадую, як один літній

...діанської історії, який спромігся непомітно від товаришів децю сховати для мене, сказав мені: "Забираємо у товариш професор, а в цей час, можливо, забирають у моєї жінки"... За тогочасних життєвих умов така реквізиція означала, що користатися з ринку вже не можна, бо вже не стало чого міняти продукти або продавати»<sup>5</sup>.

В.І. Вернадський у щоденнику нотував: «...В будинках 3-5<sup>о</sup>, рятують у засіданнях, де сидять, але холоднувато. Кияни в апатії і розчаровані. І холод, і розруха, і дорожнеча, і неможливість виїхати. Стає не краще, а гірше. ... Спостерігаючи все, що коїться довкола, – можуть виступити руки. ... Холодно на вулиці. Заметіль. У мене в кімнаті в Академії, куди я переїхав через голод (на Тарасівській 2-3<sup>о</sup>) [проживав у М.П. Василенка – О.К.], тепло і можна займатися. Настрій круг тяжкий і тривожний. Стає все гірше жити. Хто може, виїздить і вивозить сім'ї з Києва. ... Сидить на засіданні Українського наукового історико-філологічного товариства, присвяченого творчості М.С. Грушевського. Маса народу, що уважно слухав у холодній неопаленій аудиторії. Всі в шубах, шапках, кашкетах, калошах»<sup>6</sup>. Так, попри відсутність умов для праці і платні вчені продовжували виконувати свої наукові плани, професори читали лекції. «Щось символічне було в цих вечірніх заняттях, коли при світлі кількох каганців, в холоді і сутінках, читалися лекції про вічні цінності культури, про великі твори людського генія. І слід сказати ще те, що професори і студенти сиділи разом, мали контакт»<sup>7</sup>. О.П. Оглоблін, згадуючи своє студентство на початку 20-х рр., пише, що тоді «бібліотека була правдива "Арктика" і працювати там було справжнім подвигом. Люди сиділи, а більше ходили в шубах і шапках, теплих кашне – що в кого було. ... Уряд, який або не хотів забезпечити високі школи бодай мінімальним утриманням, давав лише 3% зарплати, обумовленої ним самим професорської платні. ... На всі заяви й благання правління інституту НКО уряд відповідав порадою шукати власних ресурсів»<sup>8</sup>.

У зверненні «Духа не угашайте! В справі допомоги голодним на Україні до земляків в Одесі» від 26 вересня 1922 р. М.С. Грушевський пише: «Учені, письменники, артисти вмирають від голоду або шукають фізичної праці — хто може працювати фізично. Зубожінне громадянства і українське життя таке страшне, що з виїмком спеціалістів-техніків, люде найталановитіші, цвіт мистецтва не можуть заробити собі і своїм дітям куска хліба. Найталановитіші актори працюють по фабриках, працюючи по десять годин. Заслужені письменники і громадські діячі працюють місця машиніста (до переписування). Учені й артисти садять бараболу на призначених їм ділянках ґрунтах, тратячи години на ходження туди і назад, на кілька кілометрові віддалення, та працюють в нічному вартованні своїх плянтацій. Минулий рік вирвав передчасно цілий ряд таких цінних діячів наслідком недоїдання, недостачі опалу, взуття, одежі, і нині решта, які заціліли, з страхом думають: невже їх і цього року лишать без помічі?»<sup>9</sup>.

Особливо складним було становище інтелігенції у південних губерніях, які найбільше постраждали від голоду початку 20-х рр. За офіційними даними Центральної Комісії допомоги голодуючим при ВУЦВК, тут було зареєстровано 3 млн. 793 тис. голодних (40% всього населення), причому до числа тих, що загинули і втікали<sup>10</sup>. Керуюча справами ВУКСУ С.М. Бойм зверталась до Д.З. Мануїльського 21 лютого 1922 р.: «Частина України визнана голодуючою. В Одесі, Херсоні, Миколаєві, Катеринославі та ін. містах півдня України сконцентровані значні маси працівників науки, що потребують термінової допомоги»<sup>11</sup>.

Звернемося до мови документів. В Одесі взимку 1921 р. – весною 1922 р. померли від голодного тифу професори і викладачі Ф.Ф. Клименко, А.С. Філіппов, С.С. Єльчанінов, І.Д. Кон, М.Д. Дубовський, Зільберг, А.Ф. Нестурх, Л.М. Райміст, В.Д. Зеленський, Н.А. Бачинський<sup>12</sup>. Часто після смерті годувальника опинялися на межі життя і смерті. У Херсоні лишилося менше науково-творчих сил. У відповідь на термінову телеграму ВУКСУ про необхідність з'ясування найбільш гостро потребуючих директор Херсонського археологічного музею В.І. Гошкевич закликав повідомляти: «Важко було б в короткий термін точно перевірити наявні в мене відомості про стан тих, що залишилися в живих; тому, пропонуючи список з 20 осіб, що невідкладно потребують негайної допомоги, маю за обов'язок якнайшвидше повідомити прізвища тих, хто не був пропущений у ньому. Всі, перераховані у цьому списку, є викладачами середніх шкіл та інших навчальних закладів.

1. Солтан Нарцис Селиванович – 45 років, сім'я з трьох душ. Продавати більше нічого. Погано ходить.
2. Венедиктов Петро Сергійович – 40 років, сім'я з двох душ. Опух. Працювати не може.
3. Пехляр Морис Едуардович – 48 років, сім'я з трьох осіб. Продає на базарі якісь овочі з зелені. Дружина і дочка лежать.

4. Михайлов Володимир Григорович – 40 років, сім'я з чотирьох осіб. Цинга. Безробітний. Діти малі.
5. Катинський Михайло Васильович – 37 років, сім'я з трьох осіб. виснажений. Багато наукових праць в рукописах.
6. Волянський Микола Ананійович – 65 років, дружина. Старий і немічний. Розпродав усе.
7. Индра Федір Федорович – 66 років. Дружина. Крайня нужденність.
8. Семенченко (ім'я, по батькові – ?) – 58 років. Опух.
9. Мамаєнко Євген Пилипович – 38 років. Дружина. Виснажений. Для прохарчування обробляє шматок землі у степу неподалік Херсону. Має невидані наукові праці.
10. Богашев Микола Антонович – 38 років, сім'я з трьох осіб. Серйозно хворіє, але поки що рухається і працює.
11. Тихонова Поліна Борисівна – 35 років. При ній хворий чоловік, завідує природничо-історичним музеєм, де провадить практичну роботу зі слухачами.
12. Герман Михайло Митрофанович – 47 років, сім'я з трьох осіб. Клінічний лікар. Безкоштовні уколи. Завалений роботою. Має низку друкованих і рукописних праць.
13. Міхін (ім'я, по батькові – ?) – 28 років, сім'я з двох осіб. Працює ще на бактеріологічній станції. Злидарює.
14. Васькова Марія Купріянівна – 65 років, сім'я з ? осіб. Довго і тяжко хворіє. Продав всі позитки. Без служби.
15. Корінь Карл Карлович – 41 рік, сім'я з двох осіб. Все його майно знищено під час військових негараздів.
16. Рудольф Ема Карлівна – самотня старенька. Вкрай виснажена.
17. Рясенський Олексій Вікентійович. Харчується з продажу на базарі своїх і чужих речей.
18. Донік Валеріан Гаврилович – 48 років, сім'я з трьох осіб. Продав усе. Становить дуже важке.
19. Васильєв Дмитро Євгенович – 48 років, самотній. Крім валізи нічого не має. Спить на голих дошках.
20. Бобров Сергій Феоданович – 38 років, сім'я з двох осіб. Схуд. Виснажений. Ходить у лахмітті.

Загальний стан перерахованих осіб може бути охарактеризований так: загинуло або продано все майно і продавати більше нічого. Харчуються малопоживними харчами або кормом для худоби (макуха, лушпайки тощо). У всіх спухли лиця. Часті запаморочення. У багатьох опухли ноги, ледь ходять від виснаження або ледь встають з ліжка. У багатьох цинга та інші важкі хвороби, викликані або загострені голодом. Чимало старих і немічних. У інших – малі діти, що потребують особливого піклування. Але є й такі, сильні духом, що ще борються з усіма жахами життя і безкорисливо провадять наукову діяльність. Лише двоє з двадцяти отримують академпайок. Решта з різних причин позбавлені і цього харчового мінімуму і приречені на муки голодування»<sup>13</sup>.

У листі-доповненні від 2 травня В. Гошкевич назвав ще п'ятьох. З травня надіслав ВУКС список особливо нужденних у Миколаєві (26 прізвищ, потім перелік зріс до 60 осіб)<sup>14</sup>.

Про власні бідування автор не повідомляв, хоча був уже хворим і голодував. Про стан вченого і його думки свідчить лист від 21 лютого 1922 р. (який швидше скидається на звіт-заповіт) науковий відділ Головмузею. У ньому він детально переповів історію створення музейної колекції її сучасний стан, напрацювання колективу, наукові зв'язки з науковою громадськістю України, Росії, Європи<sup>15</sup>. Лист завершувався такими словами: «Подаючи викладене науковому відділу, змушений звернутися до нього за допомогою. Вік мій, стан здоров'я і сам рід занять абсолютно виключають можливість стороннього приробітку. Мікроскопічне жалувannya при колосальних зростаючих цінах на все видається з запізненням на півроку (вчора я отримав 56 тис. крб. за серпень минулого року). Пайки натурою видавалися неакуратно і неповно в минулому врожайному році, а цьому голодному році законне вимагання пайка зустрічає іронічні відмови місцевої "влади". За весь січень видано мені на трьох їдців 4,5 ф. хліба з попередженням, що більш нічого не дадуть. Розпродав без лишку весь свій домашній скарб.

Мої колеги по академпайку одні вже залишили Херсон, інші на днях виїдуть, покидаючи свою жалюгідну господарку, вивозять не зважаючи на зимову холоднечу малих своїх дітей. Але це все "північні", чужі Херсону люди, причому вони всі професійні педагоги, праця яких може бути використана у будь-яких навчальних закладах будь-якого міста.

Мені ж виїхати неможливо: я не можу кинути напризволяще і розграбування музей, зібраний натхненної копіткою працею впродовж всього мого життя. І все-таки я коливаюсь між перспективою продовжувати культурну працю в інших кращих умовах і необхідністю охороняти дітище, піддаючи себе, свою хвору дочку і малолітню онуку голодному ризику. Єдиним формальним виходом з важкого становища є термінова державна підтримка в розмірі, що забезпечить мене з сім'єю від голоду, холоду і гострої скрути. Необхідно і твердо встановити активність своєчасного отримання жалування. По гіркому досвіду минулих літ я маю право вважати, що місцеві виконкоми – повітовий і губернський, – завалені своєю роботою, не спроможні уявити розміри цінності такого культурного інституту як обласний археологічний музей – і тому безпосередня участь цінностей залежить від дій центральних органів або їх прямих зв'язок місцевим властям»<sup>16</sup>. Авторитет директора був настільки значним, що городяни просто звали його «Музеєм Гошкевича». Роком пізніше уповноважений ВУКСУ у Херсоні Мирненко писав до ВУКСУ: «У 1922 р. місцева рада профспілок присудила В.І. Гошкевичу орден героя праці, даному з робітників інтелектуальної праці. Зараз йому потрібне лікування, відпочинок, гарний клімат. Мною видана одноразова допомога 30 крб., але цього мало. Прошу надіслати 100 крб., збільшити щомісячну допомогу на 100% (зараз Гошкевич отримує 20 крб.), щоб дати йому можливість відпочити на Голопристанському курорті»<sup>17</sup>.

На ім'я В.І. Гошкевича з Харкова невдовзі були надіслані продукти – борошно і сало. У відповідному листі від 30 травня вчений писав: «Від імені 34 родин голодних працівників освіти Херсону приношу Комітету щирі вдячність за цю допомогу, – і далі продовжував, – тим часом здійснюю подальшу перевірку потреб інших осіб цієї ж категорії для з'ясування їх становища. Ситуація наростає. Донік вже помер; Пехляр, Рясенський, Піотровська – у висипному тифові. Багато хворіють на гостре малокрів'я, розлад нервової системи, послаблення пам'яті»<sup>18</sup>. За місяць з ініціативи Кошарова за підписом хворого і ослабленого голодом В. Гошкевича прийшов перелік ще 60 осіб інтелігентів з детальним описом їх відчайдушного становища, а тижнем пізніше – реєстр 46 осіб, що потребували безвідкладної допомоги»<sup>19</sup>.

Злиденне і принижене існування не вбивало людської гідності і честі. Серед численних клопотань про негайну допомогу, про збільшення грошових видатків чи продуктивних пайків нерідко зустрічаємо на документи, що засвідчують незбориму жодними обставинами товариськість, щирість, скромність. Під клопотанням асистента зоологічного кабінету М. Хитькова про надання грошової допомоги професору Кам'янець-Подільського ІНО П.М. Бучинському підписалися І.М. Кошаров та І.М. Науковці<sup>20</sup>. Харківський професор В.Ф. Тимофеев звернувся до наукового комітету 18 червня 1923 р.: «З приватних джерел я довідався, що при розподілі ученого персоналу по групах категоріального соціального забезпечення, я зарахований до найвищої групи. Якщо це справді так, то прошу Комітет взяти до уваги, що, на мою думку, оцінка моєї наукової діяльності є досить завищена і тому звертаюсь з категоричним проханням для мого душевного спокою у жодному разі не включати мене до цієї найвищої категорії»<sup>21</sup>. Відомий рентгенолог, професор, завідувач кафедрою Одеського медичного інституту Я.М. Розенблат, всупереч клопотанням наркома охорони здоров'я Росії М. Семашка, відмовився від надісланої йому допомоги: «Прошу довести до відома ВУКСУ, що я не підносив жодних клопотань про надання мені допомоги і нікому цього не доручав. Мені надзвичайно зворушений бажанням Комітету допомогти мені і прошу передати мою щирі вдячність правлінню. 100 крб. прошу повернути куди слід або розділити між моїми колегами, що потребують»<sup>22</sup>.

За документами такого характеру дослідник зустрічається з іншою історією – неофіційною, статистичною, не уніфіковано-стандартною, не загально-усередненою (знеособленою та обездушеною), а живою – сповненою реаліями негаласливого повсякдення, дійсними людськими історіями (або їх митями). Вона й прочитується почасти неоднозначною, її факти суперечливі і лінійно не вишикувані, іноді вона видається не пояснюваною і незрозумілою, на наш погляд. Але це теж історія справжня, яку прожили наші предки у містах і селах нашої країни, і завдання історика сучасності збагнути «зрозуміле», «непомітне», «банальне», «невизначальне».

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Лавлукіна М. Методологічні засади дослідження повсякденного життя українського селянства в 60-80-х рр. XX століття // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – 36. ст. – К., 2006. – Вип.10; Васильчик Г.М. Зв'язання радянської повсякденності 20-30-х років сучасними російськими істориками: проблеми теорії та методології дослідження // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – 36. ст. – К., 2007. – Вип.11; Кошаров О.А. Повсякденність як предмет історичного дослідження: спроба окреслення // Український

історичний журнал. – 2007. – №1; 2. Лотман Ю.М. Декабрист в повсякденній житті (Бытовое поведение как историко-психологическая категория) // Литературное наследие декабристов. – Ленинград, 1975. – С.25; 3. ЦДАВО України. – Ф.331. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.110; 4. Там само. – Арк.111-111 зв., 142; 5. Полонська-Василенко Н. Київ часів М. Зерова і П. Филиповича // Київські неокласици. Упор. В. Агеева. – К., 2003. – С.180; 6. Вернадський В.И. Дневники. 1917-1921. – К., 1994. – С.178,180; 7. Полонська-Василенко Н. Вказана праця. – С.177-178; 8. Оглоблин О. Спогади про Михайла Зерова і Павла Филиповича // Київські неокласици. Упор. В. Агеева. – К., 2003. – С.240-241; 9. Голод 1921-1923 і українська преса в Канаді. Упор. Сербин Р. – Торонто, 1995. – С.593; 10. Там само. – С.590; 11. ЦДАВО України. – Ф.331. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 70; 12. Коляструк О.А. До історії Одеського відділення ВУКСУ (за документами ЦДАВО України) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Зб. ст. – К., 2005. – Вип. 9. – С.179; 13. ЦДАВО України. – Ф.331. – Оп.1. – Спр.38. – Арк.21-22 зв.; 14. Там само. – Арк.29-30, 36-38; 15. Там само. – Арк.10-20; 16. Там само. – Арк.19, 19 зв., 20; 17. Там само. – Спр.29. – Арк.7; 18. Там само. – Спр.38. – Арк.42; 19. Там само. – Арк.42 зв., 43-45; 20. Там само. – Спр.48. – Арк.22-23; 21. Там само. – Спр.37. – Арк.98; 22. Там само. – Спр.255. – Арк.223, 181, 185, 224.

О.В. Кондратюк

### ЗНАЧЕННЯ СПОРІДНЕНОСТІ ПРИ ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВИХ ПОДІЛАХ МАЙНА ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА У ХІХ СТ.

Роль спорідненості у поділах майна завжди посідала чільне місце при дослідженні інституту власності. Протягом ХІХ ст. точилися гострі наукові дискусії з приводу того, чим саме керувалося українське селянство при поділах майна. В процесі дослідницьких шукань склалися дві концепції, що базувалися на баченні її прибічниками не тільки поняття власності, а й суті традиційної селянської родини. Будучи прибічником першої з них, С. Пахман<sup>1</sup> вважав підставою для спадкування у селянській родині лише кровну спорідненість та шлюб. Прибічники трудової теорії О. Бариков<sup>2</sup>, І. Оршанський<sup>3</sup>, П. Єфименко<sup>4</sup> та О. Єфименко<sup>5</sup> відстоювали думку, що головним у такій справі є особистий трудовий внесок у господарство сім'ї. Нині питання, пов'язані з баченням власності у звичаєво-правовій культурі українського народу ХІХ ст., проаналізувала М. Гримич<sup>6</sup>.

Проблема постає в тому, що користуючись однаковими джерелами, а саме рішеннями волосних судів, дослідники робили протилежні висновки. У цій статті ми спробуємо дати відповідь, в яких саме випадках вступав в дію один принцип, а в яких домінував інший.

Першим нашим завданням буде детально розглянути питання про які саме ситуації говорять дослідники, наводячи приклади на підтвердження своєї теорії.

Основним ідейним сподвижником кровної концепції був С. Пахман. Він був переконаний, що право на спадок мають тільки родичі, тобто особи, що пов'язані між собою кровними зв'язками<sup>7</sup>. Хоча він не применшує значення особистої праці, однак заперечував той факт, що тільки вкладена праця в господарство, навіть за відсутності родинних зв'язків, може стати підставою для претендування на спадок. У такому випадку забезпечувався перехід сімейної власності іншому члену тієї ж родини, а не потрапляння її у чужі руки. Окрім кровної спорідненості, право на спадок давало й укладення шлюбу. Автор зазначає, що існує безліч випадків, коли особи, що прожили в сім'ї протягом довгого часу, однак не були прийняті до неї на правах її члена, не отримували жодного права на успадкування власності<sup>8</sup>. Отже, праця сама по собі не була джерелом набуття спадщини.

С. Пахман визнав, що в різних селянських родин траплялися такі ситуації, коли одні діти отримували більший спадок, інші менший, а бувало і таке, що й зовсім відлучалися від процесу набуття власності за родичами. Однак це явище було винятком із загального правила, за яким усі отримували рівну частину спадщини.

Отже, прибічники кровної теорії відстоювали генеалогічний принцип набуття спадщини, ~~як~~ таким чином майно залишалося у користуванні родини. Однак при визначенні ~~праці~~ значну увагу приділяли їх особистісним якостям таким, як працелюбність, ~~моральність~~ моральність тощо.

Українського патріархального села ХІХ ст. мали місце ситуації, коли розподіл майна ~~не~~ на основі кровно-родинних зв'язків, а й соціальної ("фіктивної") спорідненості. ~~В~~ процесом дослідження під час визначення ролі трудового вкладу в господарство та ~~при~~ набуття спадщини.

В трудової теорії О. Бариков, вважає, що принцип розподілу власності ~~в~~ ~~даній~~ поняття сім'ї, що є не стільки кровним союзом, скільки кровною ~~спадщиною~~, що уся власність сім'ї є спільно набута, а, отже, господар дому тільки